

Наблюдения върху ритъма и размера на новите български преводи на Еврипидовото творчество: предаването на старогръцкия ямбичен триметър*

Христо Тодоров

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (България)

Hristo Todorov. NOTES ON RHYTHM AND METRE IN THE NEW BULGARIAN TRANSLATIONS OF EURIPIDES: TRANSLATING GREEK IAMBIC TRIMETER INTO BULGARIAN

Abstract. The paper presents a study of the Bulgarian poetic metres used as equivalents to the Greek iambic trimeter in the new Bulgarian translations of Euripides' tragedies by Dorothea Tabakova and Tamara Petrinska (Euripides, *Selected tragedies* and Euripides, *Tragedies*). A main focus of the study are the rhythmical tendencies within the poetic metre (the statistical methods described by Kuncheva, *The metrical position* 56–129 are used). The results of the study present a quantitative description of impressions gained by the reader intuitively.

Keywords: rhythm, metre, rhythmic tendency, iambic trimeter, Euripides

Христо Тодоров. НАБЛЮДЕНИЯ ВЪРХУ РИТЪМА И РАЗМЕРА НА НОВИТЕ БЪЛГАРСКИ ПРЕВОДИ НА ЕВРИПИДОВОТО ТВОРЧЕСТВО: ПРЕДАВАНЕТО НА СТАРОГРЪЦКИЯ ЯМБИЧЕН ТРИМЕТЪР

Резюме. Статията представя изследване на българските стихотворни размери, които се използват за предаване на старогръцкия ямбичен триметър в новите български преводи на трагедиите на Еврипид от Доротей Табакова и Тамара Петринска (Еврипид. Избрани трагедии; Еврипид. Трагедии). Основен фокус на изследването са ритмическите тенденции в рамките на стихотворния размер (използвани са статистическите методи, описани в Кунчева, Р., 2000, с. 56–129). Резултатите от изследването дават количествен израз на представи, които читателят си изгражда интуитивно при четенето на тези преводи.

Ключови думи: ритъм, стихотворен размер, ритмическа тенденция, ямбичен триметър, Еврипид

---

* Текстът представя резултати от научноизследователски проект № 80–10–124/15 април 2019 г., а наименованието му е „Обзорно проучване на преводната рецепция на антични автори в България в периода 1995–2005 г.“ (ФНИ на СУ „Св. Климент Охридски“).

1. Въведение

През последните години след известно прекъсване бе възстановена – чрез труда на различни преводачи – традицията на метрическо предаване на старогръцки стихове на български език¹.

В някакъв смисъл очаквано център на това възобновяване се оказва фигурата на третия голям старогръцки трагически поет Еврипид, който бе останал встрани от интереса на преводачите, като се изключат малко на брой често превеждани негови драми. В опитите за по-цялостно представяне на творчеството му чрез метрически стих се разпознават не само различни преводачески стратегии, силно разколебаващи създадената в миналото представа за един-единствен правилен подход на точно възпроизвеждане на оригиналните стихотворни размери (т.нар. еквиметризм или изометризм), но също така и различни мотивации за провеждането на дадена преводаческа стратегия. Водещ мотив, разбира се, продължава да бъде търсенето на метрически еквивалент на оригиналните размери. Същевременно обаче все по-ясно се осъзнава ролята на метриката като фактор, независим от формалната еквивалентност. От тази гледна точка все по-важно изглежда позиционирането на превода в приемащата литературна среда – както преводна, така и оригинална.

Настоящият текст си поставя за цел да опише едно изследване на ритмиката и метриката на новите български преводи на Еврипидовото творчество. Изследвани са преводи на Доротей Табакова и Тамара Петринска, публикувани в „Избрани трагедии“ и „Трагедии“ на Еврипид.

На първо място, темата представлява интерес, доколкото има отношение към изграждането на преводната еквивалентност. Дори да приемем, че не е възможно описание на въздействието на ритъма на целевия текст извън връзката му с изразяването от текста съдържание (Янакиев, М., с. 78–80), да се познава този ритъм е ценно по една друга причина. Преводачите обикновено изработват композиционна техника, при която определени характеристики на размера обуславят определени ритмически тенденции, а те на свой ред оказват влияние върху стила на превода. По този начин дори ритъмът да не представлява сам по себе си критерий, по който може да се оцени отношението между оригинал и превод, то поне тясната връзка между ритъм и стил

¹ За прекъсването на традицията и възстановяването ѝ вж. дисертационния труд на Д. Табакова „Преводачески модели и подходи“, с. 122–132. Метрически преводи: Архилох, Софокъл, Еврипид, *Медя*, както и изследваните тук сборници с Еврипидови трагедии: Еврипид. Избрани трагедии; Еврипид. Трагедии.

ще е в състояние да осигури такъв критерий². На второ място, темата е важна, тъй като размерът и ритъмът оказват съвсем осезаемо влияние върху някои от останалите (освен еквивалентността) критерии, по които се оценява един превод – четивност, произносимост (особено важна за драматургичен текст), разпознаваемост или различимост от гледна точка на определени възприятия за стил. Темата е важна не на последно място и заради самия процес на превеждане: очертаването на метрическо поле и осъществяването на различни видове ритъм в него може да се разглеждат като парадигматичен случай на поява на нов код в параметри на целевия код (Frawley, W., pp. 256–262).

Описаното тук изследване на преводи се придържа плътно към подобни изследвания на оригинален стих, които боравят с методи на статистическия извод (Кунчева, Р., 2000, с. 56–129). Предмет на изследването е предаването на ямбичния триметър като основен стихов размер на старогръцката драма. При преводите на Еврипид, изглежда, в същата степен като при оригиналите важи, че останалите размери, наричани най-често „лирически“, трудно се поддават на статистическа манипулация. Съответно към тях е по-адекватно да се приложи индивидуално описание на ритмическото движение, което остава извън обхвата на изследването (Dale, A. M., pp. 13–14). Важно е да се отбележи, че интересът на изследването е насочен не към ритмическото реализиране на стихотворния размер като предзададено метрическо поле, а към метрическия и ритмическия избор на преводачите. В този смисъл самите размери се разглеждат като части от очертаното от преводача метрическо поле на превода, при които се наблюдават ритмически тенденции и в рамките на които се реализират.

2. Понятия

Стихознанието изследва ритъма на стиховата реч, а стихова е речта, която подлежи на определен конвенционален запис: тя може да бъде писмено фиксирана с помощта на правилото един стих да бъде отделен от друг чрез определен графичен сигнал. Стиховото разделяне на речта е основен способ в композирането на значителна част от произведенията на поезията и се свързва по множество, често сложни за описване начини както с формалната, така и с тематичната структура на поетическата творба. То е изцяло дело на поета, но е възможно да попадне под съмнения заради историята на предаване на текста. Тогава, както и в останалите случаи на несигурност относно оригиналния текст, е задача на филологията да се опита да възстанови първоначалния вид на стиховото деление.

---

² Вж. Томашевский, Б. Този въпрос, макар и изключително интересен сам по себе си, не е разгледан в настоящото изследване. То обаче е необходима предпоставка за всяко проучване по въпроса.

Тук е мястото да отбележим, че повечето от категориите на стихознанието могат да се разглеждат в два плана – описателен (установяване на определен факт за стиховата реч от страна на наблюдател) и композиционен (създаване на определен факт в стиховата реч от страна на поет или изпълнител, най-често в съответствие с определена стихотворна конвенция). Това се отнася с особена сила до двете централни категории ритъм и размер. От гледна точка на описанието на настоящото изследване тук тези категории са изяснени откъм техния описателен план.

Ритъм е последователността на трайностите на определени събития или явления или между определени събития или явления. В човешката реч се наблюдават множество явления, които могат да се опишат от гледна точка на техния ритъм, но най-често като ритъм се окачествява последователността на трайностите на някои фонетични явления или между тях, например фонемни, срички, фонетични думи и др. Всяка реч подлежи на ритмическо описание, а описанието на стиховата реч се състои в определяне на ритъма на всеки отделен стих. Фонетичните явления, които се включват в ритмическото описание на стиховата реч, зависят от подбора на наблюдателя и обикновено варират според фонетичната структура на различните езици и системи на стихосложение. Например за българската стихова реч най-често се изследва редуването на ударени и неударени срички, а за старогръцката – на дълги и кратки срички.

Ритмите на отделни отрязъци реч, стихова или не, могат да се сравняват по определени критерии, които ще наречем „ритмически параметри“. Такива могат да бъдат, да кажем, сричковият обем (броят срички в един отрязък), разпределението на ударенията върху сричките, разпределението на сричките квантитети (в езиците, където то е от значение), появата на определени фонемни, на определени фонетични думи или пък на граници между фонетични думи (словораздели) и т.н.

Когато при сравнението на отрязъци стихове реч – по-специално стихове – се установят определени закономерности по отношение на ритмическите параметри, обикновено се въвежда категорията „стихотворен размер“ или „метър“. Такива закономерности могат да бъдат например редуването на ударени срички с определен брой неударени, постоянната поява на словораздел на определено място в стиха (константна цезура) и т.н. За разлика от описателната категория *ритъм*, която може произволно да се отнесе както към един-единствен отрязък реч, стихове или не, така и към повече такива отрязъци, описателната категория *размер* е приложима само към множество отрязъци, и то непременно стихове, разгледани в съпоставка помежду им.

Удобно би било обаче да си запазим наименованието „стихотворен размер“ за определен вид конвенционални съчетания от закономерни реализации на ритмическите параметри, а тук да въведем една междинна категория,

по-частна от ритмическите параметри, но по-обща от размера. Нека наречем ритмическите параметри, които закономерно се реализират по един и същ начин в множество стихове, „метрически параметри“. Така например равният брой срички в изосилабични стихове представлява един метрически параметър. Друг пример за метрически параметър е появата на ударение върху четни срички в стихове с ямбична форма (в контекста на силаботоническото стихосложение). Вижда се, че първият пример засяга едно явление, именно броя срички в стиха като цяло, а вторият касае няколко отделни явления – появата на ударения на няколко отделни позиции в стиха, именно четните. Известно е, че от четните позиции в един български ямбичен стих само последната се реализира закономерно като ударена (т.нар. ударна константа), докато останалите допускат ударение, но не го изискват – всяка една от тези позиции се реализира чрез ударена сричка в някаква част от случаите, обикновено над половината, но все пак не във всички. Щом не е налице закономерна реализация за всички отделни позиции, трябва ли изобщо да наричаме появата на ударение върху четните срички „метрически параметър“? Приемаме, че наличието на една четна ударна константа е достатъчно основание да говорим за метрически параметър дори по отношение на останалите неконстантно ударени четни позиции. А вариациите в удареността на тези останали позиции ще наричаме метрически тенденции в рамките на метрическия параметър.

Ще наречем едно съчетание от метрически параметри „метрическо поле“. Удобството на този термин се състои във възможността той да бъде прилаган относително към различни множества от стихове. Метрическо поле може да притежава всяка група от стихове, при които се наблюдава закономерно реализиране на ритмическите параметри – стиховете може да са от един и същ или от различни автори, да са част от една творба или превод или пък от различни. Някои от метрическите полета имат широко разпространение в поезията, в различни произведения от различни автори, вследствие на което може да им се припише статус на метрически конвенции. Тези конвенционални полета обикновено се наричат „стихотворни размери“ или „метри“. Например петстъпният ямб с мъжка клаузула е метрическо поле, което се явява съчетание от няколко метрически параметъра: сричков обем от десет срички; словораздел на границата между два стиха; поява на ударения върху четните срички, като последната сричка от стиха е задължително ударена (ударна константа). Трябва да отбележим обаче, че метрическото поле е понятие с по-широк обем от стихотворния размер. Като метрическо поле можем да окажем също така едно съчетание от стихотворни размери (т.е. съчетание от конвенционални съчетания на метрически параметри), стига да се наблюдават закономерни реализации на ритмическите параметри. Извън закономерното реализиране на метрическите параметри е възможно голямо разнообразие от ритмически реализации спрямо други параметри, които, както беше посочено

по-горе, наричаме просто ритмически. Например една ударена четна сричка в петстъпен ямбичен стих може да е част от много различни видове фонетични думи, които от своя страна участват в изграждането на ритъма на всеки отделен стих. В този смисъл дори при едно тясно дефинирано метрическо поле (такова, което е обусловено от множество метрически параметри) не е безсмислено да се описва ритъмът на отделните стихове, защото той все пак варира в някакви граници. От друга страна, самата вариация не е равномерно разпределена върху всички възможни ритмически реализации: при съпоставката на много на брой стихове често се открояват определени ритмически тенденции – по-често срещани се реализации. Разбира се, те очертават само тенденции и нямат характера на закономерност (ако поне една от тях имаше закономерен характер, те щяха да съставляват метрически параметри). Ритмическите тенденции в стиха могат да се разглеждат в рамките на стиха – например може да се разглежда честотата на определен вид фонетична дума на някаква позиция в стиха спрямо честотата на друг вид фонетична дума на същата позиция или пък спрямо честотата на същата дума на друга позиция. Могат обаче и да се разглеждат и по отношение на прозата – да кажем, да се търси каква е честотата на определен вид фонетична дума на някаква позиция в стиха спрямо честотата ѝ в прозата.

Изследването на ритъма на една оригинална поетическа творба или на един превод има за цел да опише метрическото поле и ритмическите тенденции, които се наблюдават.

3. Критерии в изследването

В изследването на преводите на Еврипид от Доротей Табакова и Тамара Петринска бяха използвани няколко критерия за описание. Най-напред въз основа на наблюдение бе описано метрическото поле. Тъй като при всеки от разгледаните преводи са използвани поне два вида ямбичен размер, необходимо беше с помощта на извадки да се определи относителният дял на стихове от всеки един размер. После бе изследвана една метрическа тенденция – т.нар. профил на удареност: кои от силните позиции (позициите, допускащи ударение) в ямбичния стих действително клонят към удареност и какъв е делът на пълно ударените стихове (стиховете, при които всички силни позиции са ударени). Следващата задача бе описанието на ритмическите тенденции. За да се проучи какви локални ритмически тенденции водят до очертаването на метрически тенденции, бяха изследвани ритмическите тенденции за две отделни силни позиция в стиха (едната е в началото, а другата – във вътрешността на стиха), измерени като честота на попадащите на тази позиция фонетични думи. Както беше казано по-горе, една ритмическа тенденция може да се опише по-два начина: по отношение на останалите действителни или възможни ритмически реализации на метрическата позиция в стиха

или по отношение на честотата на срещане на същото ритмическо явление (в случая фонетична дума) извън метрически контекст. За целите на втория вид описание, отново въз основа на извадки, бе направена статистика за честотите на видовете фонетични думи в прозата. Тук представяме резултатите само за един размер, петстъпния ямб с дактилна клаузула, който позволява сравнение между тенденциите при преводите на Доротей Табакова и при тези на Тамара Петринска.

4. Метрическа еквивалентност

Въпросът, доколко метрическото поле на един превод може да бъде разглеждано като еквивалентно на метрическото поле на оригинала, засега трябва да остане без отговор или поне без количествено изразен такъв. Тук представяме едно интуитивно описание на начина, по който различните преводачи разпознават и решават проблема за метрическата еквивалентност между оригинал и превод. Всяко търсене на метрическа еквивалентност изхожда от едно фундаментално различие между фонетиката на старогръцкия и тази на българския език, което е в основата на два различни типа системи на стихосложение: квантитативното и силаботоническото. Различието се състои в това, че в старогръцкия език квантитетът (дължината) е фонологичен признак на гласните, а в българския не е. Тоест в старогръцкия квантитетът може да има смислоразличителна функция. Съответно за ритъма в старогръцкото стихосложение има повече възможности: той може да се основе както на ударението (в старогръцкия то е мелодично), така и на квантитета. На практика в системата на стихосложение е реализирана само втората възможност: ритъмът се основава на опозицията между дълги и кратки гласни, влизаци в състава на дълги и кратки срички, чието времетраене се намира в съотношение приблизително 2:1. В старогръцките стихотворни размери дългите срички се редуват с еднакъв или с различен брой кратки срички (това редуване поражда съответно два вида ритъм: симетрични, при които броят на кратките срички помежду дългите е еднакъв, и асиметрични, при които е различен). Силните позиции в стиха изискват дълга сричка и се наричат *loci principes* (West, M., pp. 18–19).

Поради отсъствието на квантитета като фонологична характеристика в българския език за преводното му възпроизвеждане трябва да се търси заместител в българското стихосложение. Най-логичният и най-широко използван заместител е гласната под ударение: редом с останалите си признаци тя притежава и признака удължен квантитет (който обаче, отново подчертаваме, не е фонологичен): ударените гласни са средно с 35% по-дълги в сравнение с неударените (Бояджиев, Т., Д. Тилков, с. 175). За всички старогръцки размери без изключение предаването на български език на всяка дълга сричка в един стих с ударена и на всяка кратка с неударена (практика, която бихме могли да на-

речем „изоритмизъм“) не би довело до оформяне на конвенционално метрическо поле при сравнение на по-голям брой стихове³. С други думи, сравнени по метрически параметри, получените в резултат на превода ритми на отделните стихове няма да бъдат разпознати като принадлежащи към определен български стихотворен размер или група от размери. По тази причина, ако се търси еквивалентно конвенционално метрическо поле, се изисква способ, който би могъл да приравни даден старогръцки размер към български размер. Така възниква конвенцията (наричана обикновен еквиетризм или изометризм) *loci principes* на старогръцките стихотворни размери да се приемат за съответствия на иктовите позиции в българските размери и попадащите на *loci principes* дълги срички да се предават с ударени срички на български език (Табакова, Д., дисертационен труд, с. 77). Както става ясно по-нататък, изометризмът е само обща конвенция, която има множество разновидности. В този смисъл дори е по-правилно да се говори за различни изометрични практики – практики за търсене на метрическа еквивалентност само в груби линии основани на принципа на приравняване на старогръцките *loci principes* към българските иктови позиции.

Старогръцкият ямбичен триметър използва симетричния ритъм $\times \text{—} \cup \text{—}$, който се нарича още „ямбичен метър“. Схемата на размера ямбичен триметър (съдържащ три ямбични метъра), е следната:

$\times \cup \cup \cup \cup \times : \cup \cup \cup \cup \times \text{—} \cup \text{—} \parallel$

В началото освен $\times \cup \cup$ е възможен и ритъм $\cup \cup \text{—}$. В схемата *loci principes* са общо шест на брой, означени или само с — , ако не се допуска разлагане на дългата сричка на две кратки, или с $\cup \cup$, ако се допуска, както е в четири от шестте случая. Позицията, обозначена със знака $\times$, се нарича *anceps* и може да се заеме както от кратка, така и от дълга сричка. Цезурата най-често е непосредствено преди третия *locus princeps* (:), а ако не е там, е преди четвъртия (:). Знакът $\parallel$ обозначава междустигшната граница. Ямбичният триметър е подчинен на Закона на Порсън (наричан още „порсънов мост“), според който, в случай че третият *anceps* е зает от дълга сричка, след него не може да следва словораздел, освен ако от едната страна на словораздела не стои едносрична фонетична дума (моносилаб) (West, pp. 84–85).

Ако се приеме изометричната конвенция, старогръцкият стих ще трябва да се предаде с български ямбичен стих, като, разбира се, се наложат определени ограничения, за да не се наруши конвенционалността на размера. На първо място, едно такова ограничение ще е забраната на „разлагането“ на ударената сричка до две неударени, тъй като то би нарушило ямба. На второ място, употребата на свръхсемното ударение като възможно средство за предаването на дълъг *anceps* ще трябва да се стесни до допустимите в българския ямб граници и позиции (Филипова, С., с. 277–278). На трето място, за разлика

³ Сrv. наблюденията на Богданов, Б., с. 50 по отношение на дактилическия хекзаметър.

от старогръцкия размер, вътрешността на българския стих не се подлага на никакви допълнителни метрически ограничения: отпадат цезурите и порсьновият мост. Въвеждането им силно би ограничило употребявания ритмически речник, който веднъж вече е ограничен от условията на ямба⁴. В своите метрически полета българските метрически преводи на ямбичен триметър consistently се подлагат на тези три ограничения.

От тук нататък в метрическите полета се наблюдават разлики. Следвайки подхода на Александър Ничев (Ничев, Ал., 1984), Тамара Петринска се придържа към един идеализиран изосилабичен еквивалент на старогръцкия ямбичен триметър. Тя използва двата възможни български ямбични размера с 12 срички: петстъпен ямб с дактилна клаузула и шестстъпен ямб с мъжка клаузула. Подходът ѝ се отклонява от изометризма в две отношения. Първо, броят на силните позиции (в българския стих – иктове) не е константен: те са ту пет, ту шест. Второ, именно поради това последната позиция в превода често се оказва неударена. В старогръцкия тя действително може да е заета от кратка сричка, която обаче се удължава (явление, познато като *brevi in longo*). При строго изометрично предаване тя непременно ще трябва да е ударена, тъй като в края на стиха българската кратка сричка може и да се удължи в произношението си, но няма как от неударена да стане ударена.

Доротей Табакова използва метрическото поле на петстъпния ямб – с мъжка, женска и дактилна клаузула, – като по този начин се придържа към традициите на превеждане на драматургичен текст в България⁵. Подходът ѝ също може да се нарече изометричен, доколкото използва ямб с константен брой силни позиции. Отклоненията от изометризма са, първо, в броя на силните позиции (те са пет, а не шест), и второ, отново в честата поява на неударени срички на края.

Вторият вид отклонение от изометризма, който се наблюдава в преводите и на Тамара Петринска, и на Доротей Табакова, най-вероятно се дължи на стремежа към избягване на ограниченията в ритмическия речник в края на стиха, които неизбежно биха се породили от константната употреба на мъжка клаузула.

---

⁴ За термина „ритмически речник“ вж. Кунчева, Р., 1988, с. 60, бел. 3.

⁵ Аргументите в полза на този подход за изложени от самата нея с необходимия исторически контекст в Табакова, Д., 1999, с. 138–139.

5. Резултати от изследването

5.1. Метрическо поле

1. Доротея Табакова (ДТ) – петстъпен ямб (Я5):
  - с женска клаузула (Я5ж): 60%
  - с дактилна клаузула (Я5д): 23%
  - с мъжка клаузула (Я5м): 15%
  - стихове с различен сричков обем или с несъвпадане на междустишната граница със словораздел: 2%
2. Тамара Петринска (ТП) – ямб:
  - петстъпен ямб с дактилна клаузула (Я5д): 66%
  - шестстъпен ямб с мъжка клаузула (Я6м): 32%
  - стихове с различен сричков обем или с несъвпадане на междустишната граница със словораздел: 2%

5.2. Метрическа тенденция – профил на удареност

ДТ (въз основа на извадки от по 100 стиха за всеки размер)

	S1 ⁶	S2	S3	S4	S5	Пълно ударени стихове
Я5ж	80	61	81	52	100	17
Я5д	78	61	80	48	100	8
Я5м	87	54	84	30	100	4

ТП (въз основа на извадки от по 100 стиха за всеки размер)

	S1	S2	S3	S4	S5	S6	Пълно ударени стихове
Я5д	87	50	77	52	100	--	10
Я5м	83	69	72	64	41	100	8

5.3. Ритмическа тенденция – реализация на метрическата позиция като фонетични думи (за Я5д: позиции S1 и S3)

Използвани са извадки от по 100 стиха за всеки превод, цифрите означават проценти.

Вид фонетична дума	S1:ДТ	S1:ТП	S3:ДТ	S3:ТП	Честота в прозата
— ∪ 7	12,4	11,1	2,3	4,4	5,8

⁶ С буквата S бележим силната позиция, или икта.

⁷ Следвайки практиката на Янакиев, бележим ударените срички с —, а неударените – с ∪.

—u	0	0	19	17,6	13,8
—uu	2,7	2,8	3,8	0,7	9
—uuu	0	0	1,5	0,7	1,6
u—	19,4	23,1	9	7,3	8,2
u—u	28,3	34,3	22,8	20,5	18,6
u—uu	13,2	13,8	3	5,1	7,2
u—uuu	0,9	0,9	1,5	0,7	1,6
u—uuuu	0	0	0	0,7	0,8
u—uuuuu	0	0	0	0,7	0,1
uu—	1,9	1,9	6	8,8	5,4
uu—u	3,6	1,9	11,3	10,9	9
uuu—	7	6,5	3,8	4,4	2,2
uuu—u	9,7	3,7	12,1	8,8	3
uuu—uu	0	0	2,3	2,2	2,2
uuuu—	0,9	0	0,8	2,9	1,4
uuuu—u	0	0	0,8	0,7	2,2
uuuu—uu	0	0	0	0,7	0,1
uuuuu—	0	0	0	0,7	0,1
uuuuu—uu	0	0	0	1,5	0,4

6. Изводи

В преводите на Тамара Петринска има ясно изразена ритмическа тенденция по отношение на последния икт и клаузурата. Там ритмическата тенденция се изразява в силното доминиране на петстъпния размер с дактилна клаузула над шестстъпния с мъжка, при условие че в прозата думите с ударение върху третата сричка от края имат почти същия относителен дял като тези с ударение на последната сричка (съответно 24 и 23,2%) и интуитивното очакване е стиховете в двата размера да са разпределени горе-долу поравно. Това създава и особеното звучене на едно метрическо поле, в което доминира дактилната клаузула. При Доротея Табакова тези тенденции са по-слабо изразени и изборът на клаузула се приближава повече до честотата на думите с ударение върху третата сричка от края (24%), с ударение върху предпоследната сричка (43,4%) и с ударение на последната сричка (23,2%) в прозата, въпреки

че и там се наблюдава ясно изразена доминация на петстъпния ямб с дактилна клаузула над този с мъжка.

Що се отнася до профила на удареност, могат да се направят следните коментари. Мъжката клаузула води след себе си много слаб предпоследен икт, съответно S4 или S5 (най-слабите иктове в стиха). Като цяло тя води след себе си и по-голям контраст между силни и слаби иктове. Петстъпният ямб с женска и този с дактилна клаузула имат приблизително сходен профил на удареност, този с мъжка се отличава от тях значително. Профилът на удареност, изглежда, зависи не само от метрическите конвенции за съответния размер, но и от индивидуалния композиционен стил на преводача: така например при Тамара Петринска контрастът между S1 и S2 при Я5д е много по-голям от този във всички останали случаи; вследствие на това в нейния Я5д S2 е по-слаб икт от S4, което е нетипично за българската ямбична традиция.

Честотата на фонетичните думи на изследваните позиции показва отклонение спрямо тези в прозата, тъй като ямбът поставя ограничение върху ритмическия речник. Отклонението е особено силно за S1, тъй като там ограниченията са повече (допустими са по-малко видове фонетични думи). В S3 ограничението е по-слабо и стойностите са значително по-близки до тези в прозата. При S1 прави впечатление използването на малко по-стеснен регистър от фонетични думи и по-честото използване на фонетични думи с висока честота в прозата от страна на Тамара Петринска. При Доротея Табакова там се наблюдава по-често използване на единици с ниска честота в прозата. В една силно ограничаваща среда, каквато е тази на S1, подходът на Доротея Табакова създава усещане за освободеност на превода от метрическата конвенция и по-слаба ритмичност. За S3, обратно, Доротея Табакова използва по-често единици с по-висока честота в прозата, а Тамара Петринска – с пониска. Тъй като S3 е най-слабо ограничаващият икт в размера, там се създава усещане за по-силна ритмизираност на превода при Доротея Табакова и по-слаба при Тамара Петринска.

Библиография

- Архилох. Фрагменти (прев. Георги Гочев и Петя Хайнрих). София: Издателство на НБУ, 2018.
- Бояджиев Т., Д. Тилков. Граматика на съвременния български книжовен език. Т. 1. Фонетика. София: Абагар, 1998.
- Богданов, Б. Омировият епос. София, 1976.
- Еврипид. Избрани трагедии (прев. Доротея Табакова, Тамара Петринска). София: Архетип, 2008.
- Еврипид. Трагедии (прев. Доротея Табакова, Тамара Петринска). София: Ерго, 2012.

- Еврипид. Медея (прев. Георги Гочев и Петя Хайнрих). София: Издателство на НБУ, 2019.
- Кунчева, Р. Стихът като възможност за избор. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1988.
- Кунчева, Р. Метричната позиция и нейната реализация. Европейски силаботонични размери в българската поезия. – В: Кунчева, Р. *Метрика, свободен стих, сонет. Стихознанието преди и сега*. София: Аура, 2000.
- Ничев, Ал. По някои въпроси на стихотворния превод. – В: *Език и литература*, бр. 31 (1984), с. 102–111.
- Софокъл. Антигона (прев. Николай Гочев). София: Проектория, 2014.
- Табакова, Д. Българският ямбичен триметър. – В: *Jubilaeus III. Сборник в памет на проф. Борис Геров*. София, 1999, с. 136–139.
- Табакова, Д. Преводачески модели и подходи към старогръцките метрически текстове в България от перспективата на съотносимост на системи на стихосложение (дисертационен труд, подложен на вътрешно обсъждане в катедра „Класическа филология“ на СУ на 7 май 2019 г.).
- Томашевский, Б. Теория литературы. Ленинград: Государственное издателство, 1925.
- Филипова, С. Речник по стихознание (трето допълнено издание). София: Петър Берон/Изток-Запад, 2010.
- Янакиев, М. Българско стихознание. София: Наука и изкуство, 1960.
- Dale, A. M. *The Lyric Metres of Greek Drama*. Second Edition. Cambridge: Cambridge UP, 1968.
- Frawley, W. *Prolegomenon to a Theory of Translation*. – В: Venuti, L. (ed.). *The Translation Studies Reader*. London/New York: Routledge, 2000, pp. 250–263.
- West, M. *Greek Metre*. Oxford: Clarendon Press, 1982.

Христо Тодоров, докторант
 Катедра „Класическа филология“
 Факултет по класически и нови филологии
 Софийски университет „Св. Климент Охридски“
 Адрес: бул. Цар Освободител № 15, 1504 София, България
 ✉ hristo.todoroff@gmail.com

Hristo Todorov, PhD student
 Department of Classical Philology
 Faculty of Classical and Modern Philology
 Sofia University “St. Kliment Ohridski”
 Address: 15 Tzar Osvoboditel Blvd., 1504 Sofia, Bulgaria
 ✉ hristo.todoroff@gmail.com